

RENEŠANČNA RELIEFA V ŠKOFJI LOKI IN NA TURJAKU

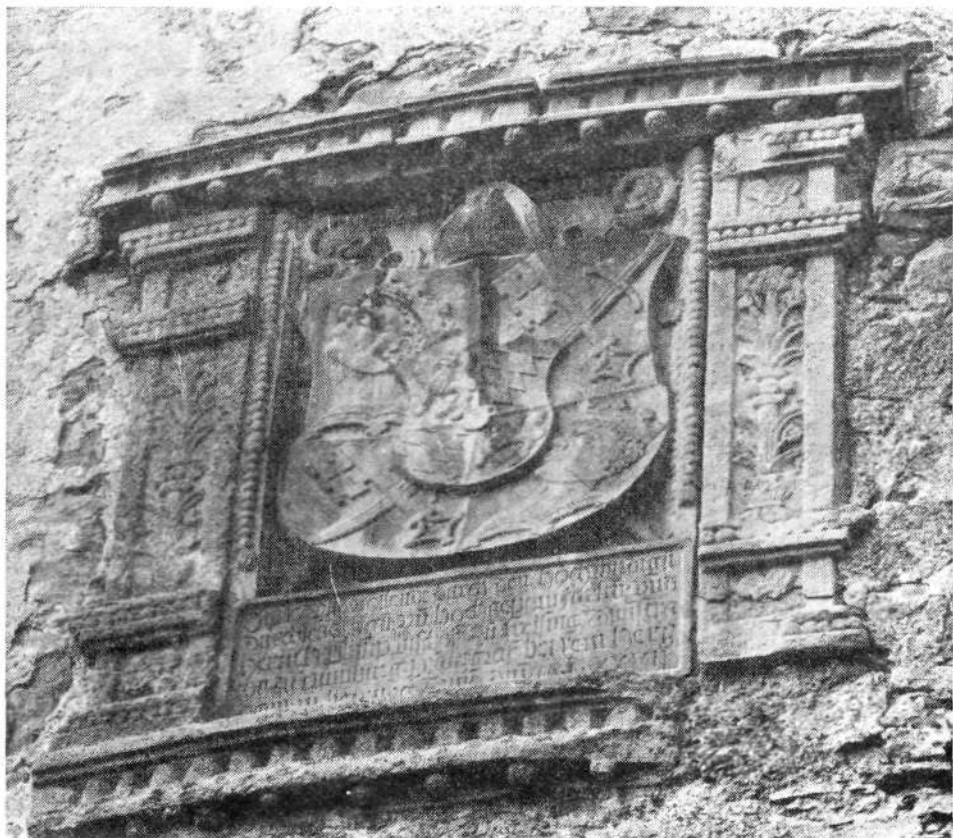
Nova pozidava ob potresu leta 1511 podrtega loškega gradu je trajala več let. Prizadevni zemljiški gospod, freisinški škof Filip, je začel z obnovo leta 1513; leta 1516 je bil grad v glavnem pozidan, ni pa še bil zadovoljivo utrjen. Že kmečki upor leta 1515, ki je močno pretresel tudi loško gospostvo, je najbrž opozoril na potrebo po trdnejših obrambnih sestavinah, ko pa so leta 1525 grozili novi kmečki nemiri, je loški oskrbnik in kaščar Baltazar Siegersdorfer škofa opominjal, da ima grajsko obzidje na strani proti mestu zelo dotrajane temelje. Leto pozneje je opozorilo ponovil, češ da so časi hudi, nakar se je škof Filip odločil za zidavo velikega okroglega stolpa na južni strani; leta 1527 je bil stolp že dokončan.¹

Škof Filip je bil pravi renesančni knez in navdušen graditelj; stavbe, ki jih je dal postaviti, je opremljal tudi s svojimi grbi in z napisnimi ploščami. Tako je bilo tudi na loškem gradu. Ena takih plošč (z latinskimi napisom) je bila na zdaj podrtem osrednjem stolpu; danes je vzdana v pritličnem hodniku gradu. Drugo (z nemškim napisom) najdemo nad starim glavnim vhodom v grad. Obe je izdelal neki poznogotski kipar, isti, ki je izklesal tudi Filipov grb na loški kašči, ploščo Volbenka Schwarza na nekdanjem loškem župnišču in Schwarzev nagrobnik v starološki župnijski cerkvi. Ti spomeniki pripadajo slogovno še pozni gotiki in letom 1513—1517.² Tretji, največji in najlepši spomenik s heraldičnim reliefom pa zagledamo v steni okroglega južnega stolpa, ki gospoduje nad mestom in v katerem je zdaj kapela. Ta spomenik pa je izklesala neka druga kiparjeva roka in kaže že zmago renesančnega okusa.³

Strmo padajoče pobočje grajskega hriba ne dovoljuje, da bi si mogli ploščo ogledati od blizu in njen dober fotografski posnetek bi bilo mogoče napraviti le iz helikopterja. Zato se moramo zadovoljiti z zasilno fotografijo od spodaj navzgor in z opisom, ki ga omogoča daljnogled. Vsekakor pa je ta spomenik pomemben tako za Loko kot za celotno osrednjo Slovenijo in je vreden, da se ob njem pomudimo tudi v Loških razgledih.

Govorimo sicer o plošči — v resnici pa gre za objekt, ki je sestavljen iz več kosov kamna. Po navadi časa gre seveda za peščenjak, ki mu zob časa ni prizanašal, saj je spomenik na več mestih precej poškodovan; najbolj je trpel okvirni del, ki ima prelomljeno preklado; velik del desne strani spodnje karnise je sploh odpadel in površina je precej razžrta, tako da so ornamenti ponekod že dokaj zabrisani. Bolje je ohranjen notranji, heraldični del, ki je morda izklesan iz odpornejšega peščenjaka.

Podoba je, da je škof hotel s tem reliefom dati gradu poseben poudarek, ki bi bil viden tudi iz mesta. To je bil zadnji pečat na veliki stavbni nalogi in hkrati potrdilo škofove zemljiške oblasti. Videli bomo, da je zbral Filip na njem vse svoje naslove in v sestavljenem grbu nakazal in združil vse svoje

Filipov grb iz leta 1327 na velikem stolpu loškega gradu

plemiške in cerkvene naslove. Delo pa je zaupal mojstru, ki se je s podobno nalogo izkazal že drugod.

Osrednji heraldični del obdaja bogat kamnitni okvir. Njegov spodnji del je profilirana karnisa, ki je lahko usločena, da sledi okroglini stolpa. Njen srednji pas poživlja motiv zobnika, na spodnji strani zaključnega profila pa so v presledkih razvrščene večje kroglice. Na karnisi počivata stranska pilastra s pravokotnima bazama, ki imata v poglobljenih pravokotnih poljih štirilistna cvetova. Njuni mejni profili so okrašeni z vrstami kroglic. Pilastra bogati kandelabrasta ornamentika — iz košarice se dvigajoča rastlina, ki jo v sredi preseka »vozel« s tremi jagodami, na vrhu pa se razvije v cvet. Namesto kapitelov sta na vrhu spet bazama podobna zaključka z vrstama kroglic na mejnih letvah. Preklada je oblikovana podobno kot spodnja karnisa: spet je v notranjem pasu zobniku podobna razčlenitev, le da so med zarezami večji presledki, in v spodnjem ločnem profilu se vrste kroglice, od katerih je vsaka druga obogatena z rozetico. — Osrednje polje, ki je približno kvadratno, zavzema heraldični relief škofa Filipa. Ob straneh sta na okviru izklesani še biserni nabranki s čopkom na koncu in tudi notranji rob okvira spremlja vrsta

kroglic. Filipov grb, kakršnega vidimo tukaj, je sestavljenega tipa in se razločuje od vseh drugih, ki jih najdemo na Loškem.

Grbovni ščit je razdeljen v štiri polja: v prvem in četrtem je kronana glava freisinškega zamorca, v drugem in tretjem se križata ključ in meč. V sredi dopolnjuje velikega manjši grb, Filipov osebni grb z vzpetim levom v prvem in četrtem polju in s poševnimi rombi v drugem in tretjem polju. Tudi ta grb ima v središču še majhen, a prazen »srčni« ščitek, ki je bil nekoč najbrž izpolnjen le z barvo. Veliki grb krona škofovska mitra s plapolajočima trakovima, zadaj sta diagonalno prekrizani škofovski palici.

Razlago grba posreduje napisano polje med bazama pilastrov. Napis je vklesan v gotski minuskuli:

*Gepawt vnd vollendt durch den hochwirdign
durchlaichtign vn hochgeporn fürstn vnd
herr ich Philip bischoff zu Freising Admistra
tor zu Numburg Pfalzgraf bei Rein Hertz
ogen bairn etc. Anno dni MDXXVII.*

(Zgrajeno in dokončano po prečastitem, presvetlem in visokorodnem knezu in gospodu, jaz, Filip, freisinški škof, naumburški administrator, renski palatinski grof, bavarski vojvoda itd. Leta Gospodovega 1527.)

Srčni grb je torej bavarsko (rombi)-palatinski (leva), veliki grb pa združuje zamorca freisinške škofije in naumburški ključ in meč.⁴ Posebnost pa je, da je dodan tudi naumburški grb. Leta 1517 je namreč kapitelj izvolil freisinškega škofa Filipa tudi za naumburškega škofa oziroma administratorja; ker se je v tej škofiji le redkokdaj mudil, se je v njej močno zasidrala protestantska reformacija.⁵ Dodam naj še, da so letnico — zaradi neugodne lege — starejši avtorji brali kot 1526 in ne, kot je pravilno, 1527, in zato datirali dokončanje stolpa že z letom 1526.

Po oblikovni in slogovni strani se srečamo že s popolnoma renesančno govorico; še gotski spomin je napis v gotici, v katero pa se je prikradel v besedi »Anno« že latinski veliki A. Tektonska kompozicija iz vertikalnih in horizontalnih členov je popolnoma renesančna in renesančne so okrasne nadržnosti kakor zobati trak ali ornamentika pilastrov; kroglični motivi in nadržanke biserov pa so značilne za severno renesanso prvih desetletij 16. stoletja in jih v različnih variantah srečujemo tudi v našem tedanjem slikarstvu — na primer na freskah iz leta 1504 pri Sv. Primožu nad Kamnikom, na freski Marije v samostanu Bistra itd. Kiparjevo spretnost in željo po plastičnem poudarku opazimo zlasti v figuralnem detajlu zamorčeve glave: v oblikovanju brade, nosu in ličnic; tudi oblina mitre je voluminozno poudarjena.

Vriva pa se nam tudi vprašanje morebitne odvisnosti tega kiparja od Mojstra Filipove plošče. Prav oblika zamorčeve glave, rogljev krone in bordure pod vratom kaže res precej podobnih črt z delom starejšega kiparja, bolj živo pa je obdelana zdaj partija oči. Čopasto polnilo v krivini škofove palice je podobno tistemu na Filipovi plošči na loški kašči; podobna je tudi okrasitev mitre s trikotnima vzorcema. Morda se je kipar iz leta 1526 oprl na starejše heraldične predloge, nikakor pa si ga ne upam enačiti z Mojstrom Filipove plošče, ki pripada — kljub nekaterim renesančnim detajlom — vendarle še poznogotskemu času in občutju.

Razen tega pa se delo našega renesančnega kiparja ne omejuje samo na loški spomenik. Že sedem let poprej naletimo na njegovo dleto na gradu Turjaku. Tudi turjaški grad je potres leta 1511 tako razmajal, da je bil potreben prenove prav od temeljev. Spominski napis na tamkajšnjem južnem stolpu namreč pripoveduje:

ANNO DOMINI 1067 IAR IST
AVRSPERG DVRCH HERN CONRAT
VON AVRSPERG ANGEFANGEN ZV
PAVN NACHMALS DVRCH DEN ERD
PVDEM IM 1511 IAR ZERSCHVT
ABER DVRCH MICH TROIAN VON
AVRSPERG OBERSTEN ERBCAMRER
IN CRAIN VND DER WINDISCHEN
MARCH VON GRVND ABGEPROCHEN
VND VON NEVEM ANGEFANGEN ZV
PAVEN IM 1520 IOR.

(Leta Gospodovega 1067 je začel gospod Konrad von Auersperg zidati /grad/ Turjak, spet pa ga je razmajal potres /leta/ 1511, jaz, Trojan von Auersperg, vrhovni dedni komornik kranjski in v Slovenski marki, pa sem ga do temeljev podrl in začel na novo zidati v letu 1520.)⁶

Ta napis v latinski majuskuli je seveda spet del velike heraldične kompozicije, ki je, podobno kot v Loki, nameščen na velikem okroglem stolpu gradu. Na kratko si oglejmo še ta spomenik, ki je občutno večji in bogatejši od loškega.

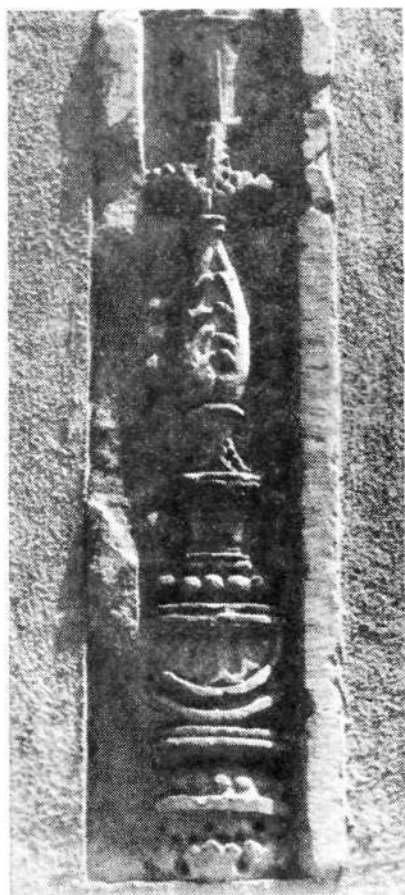

Relief s turom iz leta 1520
na stolpu gradu Turjak

Nad konkavno profilirano karniso s tremi granatnimi jabolki v žlebu (nadmestilo za krogle) je med podstavkoma s turjaškim in Eckovim(?) grbom napisna plošča s pravkar navedenim besedilom. Vnovična karnisa s sklenjeno vrsto granatnih jabolk ustvarja podnožje pilastrov, ki flankirata osrednji relief in sta okrašena s kandelabrsko ornamentiko, ki prehaja na vrhu v renesančna maskarona; bazi in »kapitela« pilastrov so nakazani — kakor v Loki — spet s prečnimi letvami. Nad pilastroma poteka greda z vrsto granatnih jabolk, nad to pa se v širini osrednjega dela izvije polkrožni lunetni nastavek s tremi grbi (prvi je prazen, drugi je frankopanski, tretji je menda Neyderkerjev); po njegovem loku se vzpenjajo še grbasti izrastki, ki pa so zelo poškodovani. Nad pilastroma stojita okrasni košarici in podoben motiv krona tudi teme lunete. Robova stranskih košaric spremljajo spet kroglice. — Osrednji relief je podolžno pravokotne oblike. Na njem je upodobljen korakajoč tur v pokrajini; ob nogah mu poganjajo različne cvetlice, v ozadju nad njim pa vidimo v plitvejšem reliefu izklesan (turjaški) grad. Na prvi pogled bi rekli, da gre za turjaški grb — v resnici pa je pred nami le turjaški družinski simbol, tur, ki se giblje namesto v heraldičnem ščitu — v realni pokrajini. Ideja živali v gibanju renesančnim kiparjem ni bila tuja; tako italijanski kot nemški umetniki so zlasti v bronasti plastiki zapustili vrsto samostojnih živalskih figur. Turjaški naročnik pa je morda prišel na misel, da bi zaznamovali na novo pozidani grad z družinsko simbolno živaljo, ki bi ne bila uklenjena v heraldične meje, celo pod vplivom beneških levov sv. Marka, ki so navadno upodobljeni kot žive živali v bogatih arhitekturnih okvirih; pod vtisom vojska z Benetkami bi se zdela želja po manifestativnem tekmovanju s simbolom Serenissime res verjetna.

Seveda je veliki turjaški relief že od nekdaj vzbujal pozornost. Prvo njegovo omembo najdemo že pri Primožu Trubarju v nemškem uvodu v knjigo »Noviga testamenta pusledni dejl« iz leta 1577. Ko se Trubar obrača z besedo na turjaška gospoda Krištofa in Andreja in na druge kranjske plemiče, piše: »Rod turjaških gospodov šteje kakih 600 let, kakor pričajo njihova ustanovna in ženitovanjska pisma pa tudi star kamniten spomenik v obzidju turjaškega gradu, ki je vanj vklesan tur in napis, da je Turjačan z imenom Herbart (sic!) leta tisoč prvega po Kristusovem rojstvu začel zidati zgornji grad.«⁷ Prav tako se je reliefa dotaknil Valvasor: »Še dandanašnji se kaže na zadnjem velikem in okroglo zidanem stolpu lepo izdelan, z zlatom poslikan in vzidan kamen, na katerem je več grbov, v njegovi sredi pa velik, imenitno izklesan in pozlačen tur kot stari turjaški grb, pod katerim so v kamen vdolbene tele latinsko-nemške, z zlatom okrašene črke...«⁸ Res so sledovi polihromacije na reliefu še opazni. Če pa pomislimo, da je bil nekoč tur pozlačen, se je moral zdeti res, kakor bi bil narejen iz kovine.

Med loškimi in turjaškimi reliefom je toliko podobnosti tako v kompoziciji kot v nadrobnostih, da bi smeli sklepati, da je oba izklesal isti mojster. »Arhitektura« okvira je skoraj enaka, le da je na Turjaku dodana vrhnja luneta, v Loki pa je zgornji zaključek raven. Figura živali kaže podobno modelacijo kot loška zamorčeva glava; velika grbovna ščita, ki flankirata turjaški napis, sta enake oblike kot veliki grb v Loki. Na obeh reliefih vidimo okrasne kroglične motive, le da so ti na Turjaku preoblikovani v granatna jabolka; biserne jagode opazimo samo na vrhu košaric nad pilastroma. Priznati pa moramo, da je turjaški relief v detajlih nekoliko skrbneje izklesan, kar občutimo

Del okrašenega pilastra na dvorišču SAZU
v Ljubljani

zlasti ob ornamentiki pilastrov, pač pa sta košarici, iz katerih rase ornament na loških pilastrih, enaki kot nad pilastri na Turjaku. Turjaški napis je izklesan v latinici, loški v gotici — a ta razloček gre najbrž na račun naročnikov želje.

Svoj čas sem zapisal, da je bil kipar turjaškega reliefa morda Italijan, Lombardijec. Že proporcije arhitekturnega sestava pa mi narekujejo, da to misel popravim. V njih namreč pogrešamo skladnost italijanske renesančne umetnosti. Tudi pokrajina z gradom, po kateri stopa tur, je bolj severnjaško kot italijansko občutena. Navsezadnje je tudi racionalna tektonika okvira zabrisana s slikovitim motivom granatnih jabolk. V Loki slutimo celo omahovanje med novimi, renesančnimi umetnostnimi postavami in staro poznogotsko tradicijo. Italijanski vzorci se cepijo na severno oblikovno občutje. Zato se mi zdi verjetneje, da pripada kipar alpskemu kulturnemu krogu, ki je bil povezan z južnonemškim kulturnim zaledjem.

Ali je bil kipar po vsem tem domačin? Ali se je k nam priselil in tu dalj časa deloval?

Za zdaj razen opisanih spomenikov ne poznamo drugega izdelka njegovega dleta. Pač — morda smemo vsaj v kiparjevo bližino pomakniti fragment pilastra, okrašen z renesančnim kandelabrom in z okroglimi jagodami, ki je bil pred leti izkopan na dvorišču nekdanje Deželne hiše v Ljubljani, današnjega sedeža Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Vzidan je v steno hiše na akademijemskem dvorišču. Verjetno izvira iz stavbe, ki so jo deželni stanovni sezidali po potresu leta 1511 in ki se prvič omenja ob požaru leta 1524.⁹ Razloček pa je v tem, da je dekoracija tega odlomka mnogo bolj plastična kot na prejšnjih spomenikih.

Vsaj obrobno pa si lahko zastavimo še neko vprašanje: Ali ni morda pri škofjeloškem stolpu in na Turjaku deloval tudi isti stavbni mojster? Obakrat imamo pred seboj velik okrogel stolp, katerega spodnji del sestavlja poševna škarpa, ki jo zgoraj zaključuje močen venec polkrožnega profila, nad tem pa rase navpično zidovje do stožčaste strehe. V načelu je to utrdbeni element, ki so ga zanesli k nam italijanski fortifikatorji; ti so po letu 1520 prihajali v notranjeavstrijske dežele v vedno večjem številu, kazno pa je, da je prve priklicala že pred tem ne samo vojaška nevarnost, marveč tudi potresna katastrofa leta 1511. In ker so bili kamnoseki s stavbarji navadno tesno povezani, kolikor niso bili celo ene in iste osebe, je prav verjetno, da sta ista mojstra sodelovala pri zidavi in kiparski obogatitvi stolpa tako na Turjaku kot v Škofji Loki.

Dodatek: Že po zaključku rokopisa se je razkril še tretji heraldični relief, ki ga smemo pripisati našemu kiparju — in spet gre za spomenik, ki je povezan z obnovo gradu in njegovih utrdb. Vzidan je nad vhodom v vhodni stolp Blejskega gradu in predstavlja kombiniran grb briksenške škofije, kapitlja in Krištofa I. von Schroffenstein; (grb omenja F. Tancik, Grbi alodialnih posestnikov blejskega gospostva, Situla 14/15, 1974, 368, št. 41.) Oblika mitre, pastora-la in biserna nabranka okoli okvira popolnoma soglašajo s temi detajli na loškem releifu. Krištofova smrt leta 1521 določa tudi datum ante quem za nastanek reliefa.

Opombe

1. P. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo* (973—1803), Škofja Loka 1973, 158 sl. — F. Štukl, Gradivo za stavbno zgodovino loškega gradu, *LR* 14, 1967, 62. —
2. P. Simonič, Spominski plošči o potresu leta 1511, *LR* 11, 1964, 208 sl. — E. Cevc, Mojster Filipove plošče in problem Jakoba Schnitzerja iz Loke, *LR* 12, 1965, 30 sl. —
3. F. Pokorn, Loka, *DS* 7, 1894, 532. (Avtor objavlja na strani 756 tudi risbo grba, ki jo je naredil G. Porenta; ta pa ni popolnoma natančna in tudi prepis besedila je enako pomanjkljiv kot tisti, ki ga je Pokorn objavil na strani 532). — E. Cevc, *Poznogotska plastika na Slovenskem*, Ljubljana 1970, 282. —
4. O. Neubecker, W. Rentzmann, *Wappenbilderlexikon*, München 1974, 382 (naumburški grb). —
5. Watzler und Weltes, *Kirchenlexikon* IX, Freiburg i. Br. 1895², 50. —
6. Obstreljevanje gradu v zadnji vojski je napis in celotni spomenik občutno poškodovalo. Zato napis dopolnjujem s prepisom dr. F. Steleta iz leta 1927. (Steletovi zapiski LXX, 2 — v arhivu Umetnostnozgodovinskega inštituta F. Steleta pri SAZU). —
7. Po prevodu M. Rupla v knjigi *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana 1966², 255. —
8. J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain* XI, 23. V delu *Topographia Ducatus Carinthiae modernae* iz leta 1679 je Valvasor objavil bakrerez turjaškega gradu, na katerem je viden tudi naš relief; na tem beremo pravilno letnico 1520, medtem ko navaja isti pisec v *Die Ehre* napačno letnico 1570. — H. Costa, *Reiseerinnerungen aus Krain*, Laibach 1848, 125. — V. F. Klun, Beiträge zur Topographie und Statistik

von Krain, 1. Auersperg, *MHVK*, 1855, 27. — F. Kos, O najstarejših Turjačanih, *Carniola III*, 1912, 93. — E. Cevc, *Poznogotska plastika na Slovenskem*, 281. — 9. M. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, Ljubljana 1955, 20. — 10. Za prijateljsko pomoč pri razreševanju grbov se iskreno zahvaljujem prof. Božu Otorepcu.

Zusammenfassung

ZWEI RENAISSANCERELIEFS IN ŠKOFJA LOKA UND TURJAK

Nach dem Erdbeben im Jahre 1511 ließ der Freisinger Bischof und Grundherr von Škofja Loka Philipp das stark beschädigte Stadtschloß wieder aufbauen. Im Jahre 1527 verstärkte er es noch mit einem starken runden Turm auf der Stadtseite und versah ihn mit einem großen heraldischen Relief nebst einer Inschrift mit seinen Titeln und Funktionen. Im Relief vereinigte er drei Wappen: sein persönliches bayrisch-pfälzisches, das bischöfliche Freisinger und das bischöfliche Naumburger Wappen (seit 1517 war Philipp auch Bischof von Naumburg). Dieses Wappenrelief ist ein bedeutendes Denkmal eines italienisch beeinflussten Meisters der nördlichen Renaissance, desselben, der im Jahre 1520 auch ein ähnliches Gedenkrelief am großen Turme des gleichfalls nach dem Erdbeben wiederaufgebauten Schlosses Turjak (Auersperg) meißelte. Im mittleren Teil des Reliefs stellte er hier kein Wappen dar, sondern das symbolische Tier der Auersperger, den Auerochsen. Vermutlich sind die Arbeiten beim Schloß Turjak oder zumindest beim Turm in Škofja Loka demselben (italienischen?) Festungserbauer zuzuschreiben, doch ist er wahrscheinlich mit dem Bildhauer nicht identisch.